

Benedicte Madsen

Feltteori og gruppedynamik: Kurt Lewins bidrag¹

Psykologisk Institut, Aarhus Universitet

Juni 2007

1. Indledning
2. Feltteorien
 - 2.1 Spændingsfelt og mulighedsfelt
 - 2.2 Feltets tilstandsformer
 - 2.3 Kognitiv og motivationel læring
 - 2.4 $B=f(PE)$
 - 2.5 Person og personlighed
3. Gruppedynamik
 - 3.1 Dyaden
 - 3.2 Ledelsesstil og gruppeatmosfære
 - 3.3 Gatekeeper-rollen
 - 3.4 Beslutninger på individ- og gruppeniveau
 - 3.5 Modstand mod forandring
 - 3.6 Socialpsykologen Lewin
4. Systemikeren Lewin
 - 4.1 Del, helhed og emergens
 - 4.2 Interdependens, samtidighed og cirkularitet
 - 4.3 Homeostase og selvregulation
 - 4.4 Grænser og realitetsstatus
5. Afsluttende bemærkninger

1. Indledning

Kurt Lewin blev født i Tyskland i 1890. Gennem en årrække var han knyttet til det psykologiske institut ved Berlins Universitet, hvor han kom tæt på den nye gestaltpsykologi og påbegyndte udviklingen af sin egen variant, *feltteorien*. I 1933 forlod han Europa som jødisk emigrant og tilbragte de sidste år af sit liv i USA, hvor han døde 57 år gammel i 1947.²

¹ Denne tekst og dens forløbere var gennem en årrække på pensum på 1.semester af psykologiuddannelsen, faget Social- og personlighedspsykologi. Der er tale om en forkortet udgave af et arbejdspapir, som med en anden titel: "En feltdynamisk teori om individ og gruppe - gensyn med Kurt Lewin" senest blev revideret i 2002. I forhold til dette er en lang række nuancer strøget, og der er sket en vis ombrydning.

² Hvor ikke andre kilder er nævnt, stammer de livshistoriske oplysninger fra Albert Marrows biografi (1969).

Ligesom gestaltpsykologerne – vi taler om Max Wertheimer (1880-1943), Kurt Koffka (1886-1941) og Wolfgang Köhler (1887-1967) - tog han udgangspunkt i "helheder". Argumentet var at delen afhænger af helheden, og at enhver analyse i princippet må begynde med helheden. Hvis man kun studerer løsrevne elementer, forhindres man i at erkende mønstre. Selve ordet gestalt signalerer, at psykologien bør interessere sig for organiserede helheder. I første halvdel af den akademiske løbebane udforskede Lewin sammen med sine elever de dynamiske samspil mellem kognitive, emotionelle, motivationelle og handlemæssige aspekter i en helhed, som han kaldte *det psykologiske felt*. Alle handlinger og alle indre rørelser anskuedes som resultater af totaliteten af kræfter i dette felt.

Efter skiftet til USA udvidede han sin interessesfære til at omfatte grupper, dvs. helheder på et over-individuelt niveau. Han bevægede sig med andre ord fra individualpsykologien over i socialpsykologien. Kort før sin død stod han fadder til en helt ny disciplin, *gruppedynamik* omhandlende samspil og ændringsprocesser på gruppeplan.

Blandt de mange forskningsprojekter fra USA-perioden var der to forsøgsserier, som i særlig grad fik klassikerstatus. Den mest berømte serie undersøgte gruppeatmosfæren og de måder hvorpå dette klima påvirkedes af autokratisk, demokratisk og laissez-faire ledelsesstil. Lewins begrebssæt er gået over i hverdags sproget. Det andet forløb omhandlede den særlige betydning, gruppen kan få i sociale forandringsprocesser, konkret belyst gennem ændring af madvaner. Det var især sidstnævnte program der inspirerede til videreudviklinger af feltteorien, og det var i den sammenhæng gruppedynamikken for alvor begyndte at tage form.

I det følgende gennemgår jeg først Lewins individualpsykologiske feltteori, hvorefter hans gruppedynamik og de klassiske forsøgsserier behandles i afsnit 3. Afsnit 4 kaster lys over en oversat side af Lewin, nemlig at han på mange måder foregreb de senere systemteorier. Undervejs kommer der talrige referencer til Lewins værker fra 1935, 1936, 1948 og 1951; som regel udelader jeg hans navn og nøjes med årstallet. Citaterne bringes i original engelsk version men jeg har forholdt mig en anelse frit, f.eks. er Lewins egne kursiveringer og kontekstafhængige henvisninger sløffet i gengivelserne.

2. Feltteorien

Feltteorien er en dynamisk og fænomenologisk forståelsesramme, der omhandler mentale repræsentationer og disses samspil i et multidimensionelt system kaldet *det psykologiske felt* alias *lifespace*; målet er at forklare komplekse forandringsprocesser på individ- og gruppeplan. Lad os se nærmere på denne definition - som er mit eget bud og altså ikke Lewins formulering.

En teori om mentale repræsentationer. Kernebegrebet det psykologiske felt/ lifespace defineres som enheden af personen og dennes psykologiske omgivelser. "Enhed" er

alvorligt ment. For psykologien er den relevante omverdensstørrelse ikke de individ-uafhængige omgivelser, men den del og den udgave heraf, som her og nu har *psykologisk eksistens* for vedkommende. Kriteriet på "nogets" psykologiske eksistens er, at det gør en forskel og har en effekt på individets adfærd. Det er denne tankegang jeg, kun med delvis dækning i Lewins egen sprogbrug, oversætter til mentale repræsentationer.

Ikke kun omverdenen, men tillige personen selv er repræsenteret, og her kan en sammenligning med Carl Rogers' selvteori virke afklarende. Også Rogers opererer med et mentalt repræsentationsfelt, kaldet det fænomenalt felt. Han vier hele sin opmærksomhed til den lille del af feltet, som repræsenterer personen selv - det er det han kalder selvet. Også i det Lewinske felt er der en region svarende til personen selv, hvilket uddybes i afsnit 2.5, men feltteorien gør en hel del mere ud af den ydre omverdens repræsentationer.

Hvad den ydre verden angår, skelner Lewin mellem *fysisk og social omverden*. Sammenligner man med psykoanalysen, er det umiddelbart klart at feltet i sin helhed modsvarer det bevidste såvel som det førbevidste lag, men logisk set må feltet tillige omfatte materiale svarende til det ubevidste, herunder fortrængte og benægtede perceptioner som ifølge psykoanalysen øver en afgørende indflydelse på personens adfærd og dermed også må have psykologisk eksistens i feltteoretisk forstand. Dette anerkender Lewin tilsyneladende, og med sin sondring mellem forskellige realitetsstrata (en del af teorien som jeg springer over i nærværende sammenhæng) minder feltteorien lidt om den psykoanalytiske flerlags-tænkning.

En dynamisk teori. Lifespace fungerer som et spændings- eller kraftfelt, hvorfra alle psykologiske processer udgår. Dynamis betyder kraft på græsk. Som naturvidenskabelig disciplin står "dynamik" for læren om legemers bevægelser og de kræfter der bevæger dem. Dynamiske samspil i det psykologiske felt vedrører de processer, som følger af kræfternes aktuelle konstellation og af feltets evigt foranderlige spændingsmønstre. I denne metaforik ses et slægtskab med Freuds forestilling om indre spændingstilstande - angst, konflikt, frustration - som det, der driver personen. Også Rogers antager, at spændingsforhold (inkongruens) mellem selvets forskellige aspekter, sammenholdt med et overgribende aktualiseringsbehov, motiverer personen til at om-organisere sin selvpfattelse. Feltteorien handler tilsvarende om mentale og adfærdsmæssige ændringer, der er resultater af spændingsforhold mellem psykologiske kræfter og deres mere eller mindre konfliktfulde samspil. I princippet vil selv den mindste ændring ét sted i feltet medføre konsekvensændringer alle andre steder. Lewin taler i den forbindelse om interdependens, se også afsnit 4.

En fænomenologisk teori. Feltets repræsentationer omfatter alt det der har psykologisk eksistens, dvs. gør en forskel og har en effekt på det pågældende individs adfærd. "In any situation we cannot help but act according to the field we perceive" siger Lewin (1948:61) og pointerer ved gentagne lejligheder, at "what is real is what has effect" (se f.eks.1936:19). Kun dét antages at have psykologisk effekt, som i en eller anden forstand sanses, opleves, perciperes, erindres eller anes i nu'et; han taler om et samtidighedsprincip (se atter afsnit 4). Det er i den sammenhæng ikke afgørende, om personen er sig dette

"noget" bevidst, og heller ikke om oplevelsen er i overensstemmelse med de faktiske realiteter. 'Psykologisk eksistens' svarer til fænomenologiens meget brede oplevelsesbegreb, der ikke blot omfatter det vi er os bevidst i nu'et, men også alt det vi vagt fornemmer og ved uden at vide af det, og som ikke desto mindre styrer hovedparten af vores liv. Dette giver belæg for at kalde feltteorien en fænomenologisk teori, og jeg tolker den konsekvent som sådan. Lewin relaterer sig dog ikke til den filosofiske fænomenologi.

En teori om et multidimensionelt psykologisk system. "Felt" kan forlede en til at tænke på en todimensionel flade, mens "lifespace" peger hen på et tredimensionelt rum. Men Lewin forestillede sig et mangfoldigt system med "an infinite number of different structures" (1936:136) - kognitive og motivationelle strukturer, tids- og realitetsstrata og meget mere. Feltet er med andre ord et højt differentieret og hyperkomplekst system - ja, netop system jf. afsnit 4.

En teori om komplekse forandringsprocesser. Lewins teoriudvikling gennemsyredes af ønsket om at forstå og begrebssette det virkelige livs foreteelser. Hele spektret skulle kunne favnes af hans teori; ikke kun observerbar adfærd, men også indre mentale processer som erkendelser, holdningsændringer, fantasier og beslutninger; ikke kun ureflekterede og vanestyrede reaktioner, men også bevidst planlagte handlingsforløb.

En teori om processer på individ- og gruppeplan. Langt hovedparten af Lewins egentlige teoriudvikling vedrører processer i individets lifespace, hvad enten disse er medieret af sociale processer eller ej. Oprindeligt blev feltteorien da også formuleret som en rent individualpsykologisk teori. Sent i sit liv forsøgte Lewin at få teoretisk hold på gruppens sociale felt, uden at dette rigtig lykkedes. Det vil jeg ikke gå nærmere ind i, men til gengæld i afsnit 3 indkredse nogle af de mange gruppodynamiske fænomener han studerede i sine empiriske arbejder.

2.1 Spændingsfelt og mulighedsfelt

Lifespace er at ligne ved et spændingsfelt. Til given tid har et givet område en bestemt ladning, positiv eller negativ, som Lewin kalder *valens*. Valenserne hæfter på genstande, personer, tilstande eller situationer der opleves at kunne tjene til behovstilfredsstillelse - og her bruges fortsat det bredest tænkelige oplevelsesbegreb. Til hver valens svarer en *feltkraft*, og det er konstellationen af feltets kræfter der skaber spænding. Den enkelte feltkrafts retning og styrke kan ikke reduceres til en egenskab ved stimulus uafhængigt af personen og heller ikke til en egenskab ved personen uafhængigt af situationen, men er netop en relation mellem disse to størrelser - en interaktiv forbindelse i evig forandring.

Blandt kilderne til feltets valenser er ifølge Lewin de af personens behov, som lige i øjeblikket er uopfyldte. Dog: Ikke kun under-opfyldelse, men også over-opfyldelse eller overmætning af behovet kan give spændinger, som f.eks. når man har fået for meget af et i øvrigt eftertragtet socialt samvær eller har forspist sig på et lækkert måltid. Lewin skelner mellem *genuine behov* og *kvasisbehov*. Genuine behov er artsspecifikke eller i

hvert fald medfødte og biologisk forankrede. Kvasibehovene er mere relative og ofte tillige flygtige og situationsafhængige; eksempler er ønsker, interesser, intentioner, handleforsæt, ambitioner og værdier. Lewin antager at de spændinger, der er forbundet med de to behovstyper, rent dynamisk er ens; begge optræder med samme art "causative energy", altså forårsagende eller motiverende energi. Derfor er det heller ikke vigtigt for ham at trække en teoretisk demarkationslinie mellem genuine behov og kvasibehov.

Når mange kræfter tendentielt peger i retning af samme område af feltet, kalder Lewin det et *mål*. Modsætningsvist taler han om en *aversion*, når mange kræfter peger væk fra et område. Der opstår yderligere spænding, når ens mål blokeres, eller når man forhindres i at fjerne sig fra en aversion; denne tilstand kalder han *frustration* med direkte reference til Freud (se f.eks. 1951:31). Også begrebet *konflikt* refererer til en bestemt type spændingstilstand, nemlig en situation hvor to kræfter med nogenlunde samme styrke trækker i hver sin retning. Heraf kan afledes forskellige typer konfliktsituationer. Personen kan eksempelvis befinde sig udspændt mellem to positive valenser eller mellem to negative valenser, eller et givet område kan være både positivt og negativt ladet, så man tiltrækkes og frastødes på samme tid - en *ambi-valens* (se f.eks. 1951:260ff). Visse lærebøger omtaler rammende disse typesituationer som approach-approach, avoidance-avoidance og approach-avoidance konflikter, men det er ikke Lewins egen terminologi.

Nogle spændingsmønstre er af mere permanent karakter, men Lewin forholder sig først og fremmest til de spændingsopbygninger og -udløsninger, som uafslutteligt foregår i og imellem feltets forskellige regioner. For så vidt feltet kommer i ligevægt, vil denne tilstand altid være rent midlertidig; han taler om kvasistationære ligevægtstilstande og kæder princippet sammen med de selvregulerende processer, som også kendes fra kroppens funktionsmåde (se f.eks. 1936:165ff).

De i øjeblikket uopfyldte behov og dermed forbundne valenser skaber spændinger i feltet, som motiverer til bevægelse³. Valenserne og spændingsmønstrene udgør med andre ord feltets *motivationelle struktur*. Spændinger kan også hindre bevægelse; det gælder f.eks. i konflikttilfælde hvor personen er fastlåst som følge af, at modsat rettede kræfter holder hinanden i skak.

Ellers er det først og fremmest grænser og barrierer i lifespace, der hæmmer handling. Nogle af de vigtige barrierer er af fysisk art, andre hænger sammen med personens egne begrænsninger i henseende til egenskaber og ressourcer, atter andre skyldes den sociale omverdens normer - det Lewin kalder inducerede kræfter. En barriere kan være mere eller mindre skarpt afgrænset og mere eller mindre solid og er sjældent totalt uigennemtrængelig. Skarphed og soliditet er ikke egenskaber ved hverken personen eller situationen, men afhænger af relationen mellem person og situation. Det illustreres med

³ Sammenlign Freuds antagelse om, at organismen stræber mod tilfredsstillelse = spændingsreduktion. Inden for forskellige dele af psykologien diskuterer man, om det kun er spændingsopbygning (herunder inkongruens, inkonsistens og dissonans), der motiverer til handling. Der kan jo nemlig peges på mange situationer, hvor personer aktivt *opsøger* spænding, så at sige for spændingens skyld. Dette tema tages mig bekendt ikke op af Lewin.

floden, der viser sig som en absolut barriere for den som ikke kan svømme og ikke har adgang til et fartøj, mens den trods en vis modstand dog er passabel for svømmeren og bådejeren (1936:123ff).

Flod-eksemplet kan også bruges som påmindelse om feltets fænomenologiske karakter. Den mand som står over for floden, oplever floden og sig-selv-i-relation-til-floden på en ganske bestemt måde, mere eller mindre i overensstemmelse med de objektive realiteter. Men det er netop *oplevelsen* og ikke de objektive realiteter, der styrer hans bevægelser i nu'et. Han kan ud fra tidligere erfaringer eller vandoverfladens udseende vurdere, at det er muligt at vade over, og så er det dén udgave af floden der lige nu har psykologisk eksistens i hans lifestace. Først når han opdager at han stikker i til halsen, ændres flodens repræsentation i feltet, og først da kan han justere sine handlinger i overensstemmelse med fakta. En anden variant: manden bilder sig fejlagtigt ind at han er en god svømmer, og således kan hans repræsentation af sig selv vise sig at blive fatal. En tredje variant: manden har via sin opdragelse lært, at lige netop denne flod er forhekset, ja livsfarlig, og som følge af denne socialt inducerede negative valens ses floden som en uoverskridelig barriere. Senere vil det fremgå, hvor stærkt det ligger Lewin på sinde, at ethvert menneskes lifestace korresponderer med de objektive realiteter.

Det just nævnte fænomen *social induktion* er i min udlægning en to-leddet proces, som kan illustreres ved forholdet mellem voksen og barn og sammenlignes med begreber som identifikation, internalisering og socialisering. Første led er, at den voksne forsøger at få barnet til at overtage sine forbud, normer, værdier eller mål, og det sker via straf, belønning, eksemplets magt etc. I andet led indoptager barnet én eller anden version af denne induktion (eller gør det netop ikke), og denne version er nu repræsenteret i barnets lifestace som kognitive strukturer, valenser og barrierer. Se også afsnit 3.1.

Komplementært til barriere-begrebet har vi det, Lewin kalder *space of free movement*, altså handlerum eller råderum. Det defineres som et område, hvor der er fri bevægelighed - hvor personen har "the possibility to set himself goals and to act freely according to his own needs and his own judgment" (1936:177). Hvilket ikke er et enten-eller, men et gradsspørgsmål; jo flere barrierer feltet rummer, jo mindre (oplevet) bevægelsesfrihed har personen. Lewin insisterer på at mennesket har en vilje, som det mere eller mindre ubundet kan sætte igennem, enten over for sig selv eller over for andre mennesker. Viljen kombineret med eksistensen af råderum i personens lifestace er ensbetydende med, at mennesket kan foretage valg og træffe beslutninger; se afsnit 3.4. Det psykologiske felt har da også, blandt meget andet, karakter af et *mulighedsfelt* (se f.eks. 1936:15).

2.2 Feltets tilstandsformer

Lewin betragter den stadige *differentiering* af feltet som en hovedtendens i barnets psykologiske modning - ligesom det er hovedtendens i alt liv og evolution. Tilsvarende processer forekommer hos den voksne, der skal lære nyt eller gebærde sig i en ukendt situation. Som eksempel nævnes en person, der er kommet til en fremmed by (1951:69ff). Stedet virker til at begynde med uoverskueligt, og for at kunne orientere sig og finde vej,

både geografisk og socialt, må vedkommende rent mentalt kortlægge byen. Dvs. han må "oprette" en ny region i sit lifestace og dernæst gradvist indholdsudfylde den med kognitive og motivationelle detaljer. Herved differentieres feltet yderligere. Det modsatte af differentiering kalder Lewin for *afdifferentiering*: en forenkling af feltet. Det er ofte en reaktion på ydre pres eller på et højt konfliktniveau - Freud ville tale om forsvar. Med reference til Freud bruger Lewin da også betegnelserne regression og primitivisering om et sådant (midlertidigt) tab af struktur. Afdifferentiering kan være kombineret med en indskrænkning af feltet, lifestace kan så at sige krympe (1936:157).

Omstrukturering er endnu en tilstandsændring. En vis ændring er impliceret, så såre der sker bevægelse i feltet, for selv en nok så lille bevægelse sætter følgevirkninger i gang i resten af det interdependente felt, med den funktion at genoprette en (kvasistationær) ligevægt. Når Lewin taler om omstrukturering, refererer han imidlertid til mere markante transformationer af feltelementernes indbyrdes placering. Pludselige indsigter handler i Lewins terminologi om, at hele feltet i ét nu forskydes, så nye forbindelser og muligheder åbner sig. Den slags sker f.eks. på tidspunkter kendetegnet ved en særlig distance, "detachment and inward retirement from the valence which are so favourable to perception of the whole situation and hence to the transformation of the total field" (1935:84). Lewin henviser bl.a. til de berømte observationer, hvor Köhler påviste aha-reaktioner hos chimpanser.

Struktur/stabilitet og proces/forandring er to sider af samme sag. Strukturen er det til enhver tid herskende mønster, den fastfrosne udgave af processerne. En given struktur kan være mere eller mindre let at forandre. Lewin taler om *fluiditet* som en felt-tilstand, der varierer afhængigt af person og situation. Hvad situationsafhængigheden angår, er fluiditeten større i leg og eksperimenterende situationer, i overgangstilstande og kriser, og i de faser af en beslutningsproces som ligger forud for det endeligt truffe valg. Omvendt er den fuldbårde beslutning ensbetydende med et skift til mere fast form. En ændring kræver bevægelse i feltet, og hvis der findes fastfrosne strukturelle mønstre i de relevante regioner, må disse først tøs op, gøres flydende, for så at gen-fryses på det nye niveau. Ændringsmodellen *Unfreeze-Move-Refreeze*, som Lewin formulerede i sin socialpsykologiske periode, har stor relevans også i en individualpsykologisk sammenhæng, se afsnit 3.5.

2.3 Kognitiv og motivationel læring⁴

I nittenhundredetallets start fik læringsbegrebet fornyet aktualitet ved fremvæksten af de behavioristiske indlærings teorier. Ligesom gestaltpsykologerne afviste Lewin denne retnings fokus på løsrevne enheder snarere end helheder, og han kritiserede sidestillingen af adfærdsændring og indlæring. Ikke alle ændringer af organismens adfærd fortjener at blive kaldt læring, pointerede han. Begrebet måtte reserveres til ændringer der markerede

⁴ Afsnittet bygger mest på Lewins 1942-artikel med titlen "Field theory and learning", der er gengivet side 60-86 i 1951-værket. Pointen vedrørende hensigtsmæssige beslutninger er særlig tydelig i kapitel V i 1935-værket, omhandlende "Education for reality".

en eller anden grad af forbedring eller relativt varig bevægelse i retning af større modenhed.

I den forbindelse er Lewins syn på kognitiv og motivationel læring interessant. De kognitive dele af feltet omfatter antagelser, opfattelser, forventninger, begreber og meningstillæggelser, og man kan tolke Lewin sådan, at der er tale om kognitiv læring for så vidt personen udvikler de kognitive strukturer i mere differentieret, præcis og handlemæssigt hensigtsmæssig retning. Motivationel læring vedrører forandringer i personens valenser - ønsker, interesser, mål, værdier, ambitioner - for så vidt disse ændringer bringer personen bedre i trit med verden og bedre i stand til at tage hensigtsmæssige beslutninger.⁵

Det er umiddelbart forståeligt, at man kan opfatte kognitiv læring som et spørgsmål om at få feltet til at korrespondere mere præcist med den verden, kognitionerne repræsenterer. Mere usædvanligt er det at definere motivationel læring efter nogenlunde samme princip, altså at sige at de motivationelle dele af feltet kan være ude af trit med verden, og at læring består i at opnå en bedre overensstemmelse. Eksempelvist har man ifølge feltteorien lært noget, rent motivationelt, når man bliver i stand til at sætte sit ambitionsniveau rigtigt, ikke for højt og ikke for lavt i forhold til egen formåen og ydre vilkår.

Når en person handler, er både kognitive og motivationelle aspekter på spil, og via handlingen indhøstes nye erfaringer med hensyn til disse aspekters praktiske betydning. Så er der basis for ny læring. Jeg læser Lewin sådan, at al virkelig læring er *erfaringslæring*. At bringe sig i overensstemmelse med sine erfaringer fra fortiden er en vigtig læringsform, men den har sine begrænsninger, for vaner kan være dysfunktionelle, og "frequently one has to learn *not* to follow the same procedure one used previously; one must learn to be guided instead by something like a theoretical analysis of the present situation" (1951:69). Det drejer sig ikke kun om at huske hvad man tidligere har gjort, for så at gentage det. Mindst lige så vigtigt er det at kunne forholde sig kritisk reflekterende og analyserende til sine hidtidige erfaringer.

Lewins læringsopfattelse uddybes i afsnit 3.1 om den pædagogiske relation.

2.4 $B=f(PE)$

Overskriften henviser til Lewins berømte ligning, der udtrykker, at enheden mellem personen og dennes psykologiske omgivelser er altafgørende, hvis man vil forstå, forklare eller forudsige individuelle ændringer. Umiddelbart må formlen læses sådan, at personens adfærd (B for behavior) kan bestemmes som en funktion (f) af personen (P) og dennes omgivelser (E for environment). Denne måde at sammentænke person og situation på

⁵ Kognitiv og motivationel læring udtømmer ikke den menneskelige læring, Lewin tilføjer to andre former (som dog hurtigt forlades igen), dels den øgede viljemæssige kontrol over kroppens funktioner, herunder sprog og tale, dels ændringer i gruppetilhørsforhold og ideologi.

kaldes også interaktionisme. Men: formlens enkelhed inviterer til misforståelser, og Lewin selv var ganske inkonsekvent i sine formuleringer.

Formlens E henviser ikke til de faktiske fysiske eller sociale omgivelser, men derimod til deres psykologiske eksistens, deres mentale repræsentation i feltet (1936:24ff). Uden for det psykologiske felt befinder sig alle de dele af den fysiske og sociale verden, som (endnu) ikke har psykologisk eksistens for personen. Tag eksemplet med manden ved floden. Floden som sådan ligger uden for mandens lifespace, men via forhåndsviden, erfaringer og aktuelle perceptioner er den repræsenteret som en region i hans felt - en region som justeres i takt med at hans sanser påvirkes, som når han f.eks. forsøger at vade over floden, eller når han "tænker nærmere over tingene" - reflekterer.

Dernæst formlens P. I en særlig region finder vi personen selv, altså P. Men ligesom tilfældet er med E, så lurder faren for miskonceptioner, endda forstærket af en gængs sproglig tvetydighed: Henviser ordet 'person' nu til den agent eller handleinstans, hvis lifespace er genstand for vor opmærksomhed, eller til dén særlige region i det pågældende menneskes lifespace, som repræsenterer ham selv? Min tolkning går på den sidste af de to muligheder: P står for personens selvoplevelse og selvforståelse.

Formlens PE er dermed et udtryk for selve enheden mellem P og E og er identisk med det psykologiske felt = lifespace.

2.5 Person og personlighed

Den mest logiske tydning går som sagt ud på, at P'et svarer til den psykologiske repræsentation af individet selv. I flod-illustrationen kan hovedpersonen have en repræsentation af sig selv ved at bilde sig ind, at han er en god svømmer; men han kan også justere denne selvopfattelse efter mirakuløst at være blevet reddet fra druknedøden. Som region betragtet er P relativt velafgrænset og har en højt differentieret struktur, idet såvel afgrænsning som differentiering øges i takt med udviklingen fra barn til voksen.

Hvordan forholder Lewin sig så til individets krop? "One region particularly close and important to the individual is his own body. Psychologically one's own body can be treated in some respects in the same way as one's environment. Generally the individual 'knows' his body sufficiently. That means he knows what he can expect from it and how it will react under given circumstances" (1951:139). Eksempelvis hvordan kroppen reagerer når den mister grund under fødderne og føres hid og did af strømhvirvler. Man må forstå ham sådan, at kroppen i mange henseender udgør et grænsetilfælde. På den ene side regner han den som en del af de fysiske omgivelser, på den anden side "kendes" den på en helt særlig måde af individet og har apriorisk psykologisk eksistens; den er så at sige født medlem af lifespace.

Så vidt det tvetydige personbegreb i feltteorien. Men hvori består *personligheden*? Man skulle forvente, at Lewin havde forholdt sig til dette spørgsmål, al den stund titlen på 1935-værket er *A Dynamic Theory of Personality*. Men man må drage sine egne

konklusioner, og de lyder for mit vedkommende: Personligheden svarer *ingenlunde* til P, men til de relativt stabile mønstre i lifespace som helhed. Ganske vist er det enkelte menneskes feltstruktur en plastisk størrelse, der veksler fra situation til situation og udvikler sig livet igennem. Men sideløbende foregår der en mere stabil mønsterdannelse, ligesom der kan være tale om medfødte strukturer. Ethvert individ har sine specifikke "tyngdepunkter", som Lewin udtrykker det (1935:175), både indholdsmæssigt, strukturelt og for så vidt angår spændingsmønstrene. Disse mere permanente feltstrukturer kunne passende kaldes personligheden.

Hvad angår de personspecifikke, permanente mønstre bliver det dog ved antydningerne; Lewin er ikke ude på at formulere en personlighedspsykologi i gængs forstand, med vægt på individuelle forskelle og individuelt unikke karakteristika. Han ønsker at skabe et begrebsapparat og formulere lovmæssigheder, som kan indfange det fællesmenneskelige, og han er langt mere interesseret i dynamiske forandringsprocesser end i statiske træk.

3. Gruppedynamik

Som egentlig faglig disciplin etableredes gruppedynamikken sent i Lewins karriere, men de elementer den er sammensat af kan spores i næsten alle dele af hans tidligere arbejder. Lewin kom ikke med nogen egentlig faglig afgrænsning, men en bred definition kunne lyde: *Gruppedynamik er forskning om, interventioner i og planlægning af samspil og forandringsprocesser på gruppe- og organisationsplan, idet disse processer anskues helhedsorienteret som resultatet af komplekse kræfters interaktion.*

Almen og anvendt psykologi var tæt forbundne hos Lewin. Hvis man ikke kender ham for andet, så er det for hans dictum: "Der er intet så praktisk som en god teori". Gode teorier er teorier der kan omsættes i praksis, men inspirationen må også gå den anden vej, teoriudviklingen skal tage næring fra praksis. Derfor skelnede han heller ikke mellem almen og anvendt gruppedynamik. Men snart blev gruppedynamikken spaltet. På den ene side udvikledes en akademisk tradition der udforskede gruppefænomeners almene forekomst, f.eks. samarbejde og konflikt, stabilitet og sammenbrud, stagnation og forandring (Cartwright & Zander 1953). På den anden side opstod forskellige anvendte discipliner og praksisområder. To anvendelsesområder er særligt synlige i landskabet. Det ene vedrører konsulenters og andre ændringsagenters målrettede arbejde med organisationsudvikling (OD). Det andet er laboratoriemetoden, en voksenpædagogisk metode hvis navn understreger den særligt eksperimenterende ånd (se Madsen 2001, 2006a). I dag er begrebet gruppedynamik imidlertid så diffust, at det næppe kan fungere som overskrift på en sammenhængende disciplin.

Med til det forvirrende billede hører, at der inden for psykoanalytisk tradition findes en anderledes form for gruppedynamik, som blev formuleret uden Lewinsk inspiration. Ophavsmanden *Wilfred Bion* (1897-1979) havde siden mellemkrigsårene været en af de ledende skikkelser i det engelske Tavistock-miljø, og hans grupperelaterede artikler fra perioden 1943-1952 er samlet i bogen *Experiences in Groups* (1961). Bion tildeler

ubevidste processer på individ- og gruppeplan en langt mere markant plads end Lewin gør. Hans praksis var primært af gruppeterapeutisk art, og på denne baggrund formulerede han en teori om gruppe-dynamik, forstået som den del af psyko-dynamikken der træder frem når individet fungerer sammen med andre og får aktiveret sit iboende flokdyr. Se Madsen 2007.

3.1 Dyaden⁶

I det følgende opspores Lewins syn på gruppeprocesser, og vi starter med den mindst tænkelige gruppe: dyaden, eksemplificeret ved relationen mellem barn og voksen, elev og pædagog.

Voksne der indgår i barnets sociale omgivelser, er ikke alene stærkere og mere erfarne end barnet, de har ofte rollen som opdragere eller pædagoger. Den voksne er en altafgørende del af barnets sociale omgivelser, og i vid udstrækning bestemmer han også dets fysiske omgivelser. Han kontrollerer grænser, barrierer, belønninger og straf og råder over "instruments of power" i kraft af sin sociale position. Den voksne er kort sagt en overmagt. Som tidligere antydtes bruges magten bl.a. til at inducere egne valenser og egne mål i den andens felt. "We are calling such goals, set up by the power of another person, an induced goal" (Lewin 1948:77). Som tidligere nævnt kan man se induktionen som en side af socialiseringen.

Det mest grundlæggende pædagogiske spørgsmål for Lewin bliver da, hvordan den voksne bruger og evt. misbruger sine midler og administrerer sin magt. Bl.a. er der stor forskel på, om vedkommende betjener sig af straf eller belønning. Straf og blot trussel om straf skaber en situation, hvor barnet og den voksne står over for hinanden som fjender. I en sådan konstellation kan barnet ifølge Lewin reagere ved at konformere, kæmpe imod, trodse overmagten, forstille sig, give los for følelsesmæssige udbrud, transformere den intenderede straf til leg, flygte ind i irrealiteten eller udvikle kropslige symptomer – sammenlign psykoanalysens forsvarsmekanismer. Lærer barnet så noget, eller lærer det det som var meningen? For at Lewin vil tale om ægte læring, skal barnet ændre viden, interesser og handlinger *af egen indre drift* og ikke direkte som følge af ydre tvang.

En anden forudsætning for god pædagogik og ægte læring er, at den lærende part får mulighed for at stå med begge ben på realiteternes faste grund - den ideelle opdragelse er sandfærdig, åben og realistisk, siger Lewin (1948:183) og argumenterer med, at "objektivitet" ikke trives i en situation præget af tvang, men snarere vokser ud af frihed. Parallellerne mellem Lewins realitetskriterium ("i trit med realiteterne" og "realitetens faste grund") og psykoanalysens begreb om realitetstestning er slående.

⁶ De tre tekster, som i særlig grad danner baggrund for afsnit 3.1, figurerer som kapitel III-V side 66-179 i Lewin 1935 under overskrifterne: "Environmental forces in child behavior and development", "The psychological situations of reward and punishment" og "Education for reality"; se også 1948 kapitel 1 om "Some social-psychological differences between the United States and Germany".

Barnet møder tingsverdenen, og det møder andre mennesker. Både de fysiske og de sociale omgivelser bliver gradvist repræsenteret i dets psykologiske felt, eventuelt som barrierer der yder modstand i forhold til dets egne behov og egen vilje. I dette møde sker læringen. "It is, above all, through these spheres of power of other people that reality and unreality are separated for the child" (1935:175). Synspunktet ligner en af psykoanalysens grundsætninger, nemlig at frustration fungerer som udviklingens motor. Læring fremmes ikke under maksimal frihed og grænseløshed, og Lewin bilder sig heller ikke ind, at den pædagogiske part kan eller bør undgå enhver form for tvang i opdragelsen. Men som nævnt er det ikke ligegyldigt, hvilken kvalitet de socialt definerede barrierer har. Hvis man nægter den anden information om kriterierne for de barrierer, man i kraft af sin magtposition inducerer i vedkommendes lifespace, bliver barriererne uskarpe. Og når feltet har uklare grænsezoner, bliver også råderummet diffust. Hvad må man, og hvad må man ikke? Uklarheden øger feltets spændingsniveau og hæmmer den frie bevægelighed. Det fører til konflikttilstande, både intra- og interpersonelt. Og når opdragelse er baseret på straf og lydighedskrav, bliver barnets realitetsfornemmelse konformt og uselvstændig; det mister følingen med sine egne behov og risikerer tilmed en slags psykisk kollaps hvis opdrageren forsvinder ud af dets psykologiske felt - hvilket normalt sker i forbindelse med pubertetens selvstændiggørelse (1935:176).

Synspunktet er en interessant parallel til personlighedsteorier, der interesserer sig for spændingsforhold mellem forskellige selvaspekter. Der er tidligere refereret til Rogers' selvteori; ifølge Rogers opstår der psykiske problemer hvis det opvoksende menneske - for at opnå vore forældres eller andre signifikante personers anerkendelse - ukritisk overtager deres opfattelse af det i stedet for selv at vælge til og fra og afvise de tilskrivninger, der er inkongruente og ude af trit med dets "sande" behov og potentialer.

3.2 Ledelsesstil og gruppeatmosfære

Det var denne optagethed af opdragelse og pædagogik, som mere end noget andet ledte frem til Lewins forskning i autokratisk (eller autoritær), demokratisk og laissez-faire ledelsesstil. Sammen med sine medarbejdere afprøvede han tankerne i en forsøgsrække om ledelsesstil og gruppeatmosfære. Frivilligt rekrutterede drenge i 10-12 års alderen deltog i særligt tilrettelagte klubaktiviteter, hvor den voksnes ledelsesstil varieredes systematisk. Eftersom forsøgene tog afsæt i pædagogiske aktiviteter for børn, illustrerer de ikke kun erhvervslederens, men mest af alt pædagogens ledelsesstil.

Drengene sammensattes i såkaldt matchede grupper. Man kontrollerede for den mulige indflydelse fra lederens personlighed og benyttede sig af forskellige former for eksperimentel variation. I afgrænsede perioder mødtes grupperne, således at intergruppeprocesserne kunne iagttages. Gruppernes "ledeshistorie" varieredes gennem tre faser, nogle kørte f.eks. med demokratisk ledelse i to faser og sluttede med autokratisk ledelse, andre startede autokratisk, fortsatte demokratisk og sluttede med en laissez-faire leder, og så fremdeles (se f.eks. Lewin, Lippitt & White 1939).

Den autokratiske leder skulle stort set tage alle beslutninger og formidle dem ét skridt ad gangen, så børnene aldrig blev i stand til at gennemskue det videre forløb. Denne stil gjaldt også tildeling af ris og ros; lederen måtte ikke delagtiggøre deltagerne i sine vurderingsstandarder. Bortset fra situationer, hvor han demonstrerede en procedure for børnene, blev han bedt om at holde sig på afstand af gruppens aktiviteter.

Den demokratiske leder skulle lægge flest mulige emner ud til gruppediskussion og gruppebeslutning og komme med opmuntring og støtte, f.eks. i forbindelse med den fælles afklaring af gruppens mål. I tekniske anliggender kunne han skitsere flere alternative muligheder for derpå at overlade den konkrete stillingtagen til gruppen. Han skulle begrunde sine dispositioner og lægge sine vurderingskriterier åbent frem. Endelig foreskrev drejebogen, at han forsøgte at blive en del af gruppen uden selv at udføre så meget af arbejdet, at den eksperimentelle sammenligning med de øvrige grupper umuliggjordes.

Laissez-faire lederen skulle indtage en passiv rolle ved at engagere sig minimalt, ikke komme med forslag og så vidt muligt kun informere og hjælpe, når klubmedlemmerne direkte bad om det. Han skulle markere, at der var frit slag for individuelle og gruppebeslutninger, hvad aktiviteter angik. Og han skulle afholde sig fra positive såvel som negative tilkendegivelser, men i øvrigt optræde venligt.

Før jeg sammenfatter resultaterne er nogle bemærkninger på sin plads: De artikler, jeg bruger som kilder, konkluderer mindre forenklet og entydigt end jeg gør i det følgende. Bortset herfra gengiver jeg resultaterne nogenlunde som de præsenteres af forskergruppen selv, skønt tolkningerne på mange måder kan diskuteres. Mit primære sigte er at få øje på sammenhænge i Lewins livsværk, ikke at fremsætte "sikker viden" om gruppeprocesser. Jeg kommenterer kun forholdet mellem den autokratiske og den demokratiske ledelsesstil, fordi resultatmængden - og forskellene - her er størst. Endelig skal man huske på, at den enkelte drengegruppe skiftede fra den ene ledelsesform til den anden, så når der f.eks. refereres til "demokratiske grupper", ville det være mere korrekt at skrive "demokratisk ledede gruppeforløb".

Hvor atmosfæren i de autokratiske grupper overvejende var præget af jeg-følelse og egocentrering, udviste de demokratiske grupper en højere grad af vi-følelse samtidig med at de gav rum for individualitet. I autokratiske grupper var der kun små statusforskelle mellem børnene indbyrdes, trods det høje konkurrence- og aggressionsniveau. Anderledes under den demokratiske form hvor man ofte så, at nogle af drengene etablerede sig som uformelle ledere. I autokratiske grupper stillede børnene større krav om opmærksomhed fra lederen og underlagde sig langt oftere autoriteten, mens deltagerne i demokratiske grupper opførte sig mere personligt og fortroligt over for lederen. Hvad popularitet angår, foretrak næsten alle børnene den demokratiske voksenleder.

I nogle af forsøgsrækkerne var omfanget af venskaber og imødekommende handlinger mellem børnene nogenlunde ens på tværs af ledelsesstil. I andre viste der sig flere spontane undergruppe-dannelser i de demokratiske grupper. For så vidt der eksisterede

grupperinger i de autokratisk ledede grupper, udviste undergrupperne mindre sammenhold og faldt hurtigere fra hinanden.

Børnene under demokratisk ledelse kom med flere forslag til aktiviteter og fremgangsmåder, og i lederens fravær gik de på egen hånd i lag med planlagte aktiviteter, eller fortsatte hvad de var i gang med. Hos de autokratisk ledede børn faldt aktivitetsniveauet mærkbart når lederen var ude af lokalet, for så at stige lige efter at han atter var kommet til stede. Der var meget mere konkurrence mellem disse børn, mens der i de demokratiske grupper forekom flere tilfælde af samarbejde og hensyntagen til den fælles opgaveløsning.

Der var et højere spændingsniveau i autokratiske grupper, hvilket bl.a. kom til udtryk som en større forekomst af fjendtlige dominanshandlinger og konfliktsituationer. Børnene udviste mere irritation og aggression over for hinanden, mens demokratisk ledede deltagere til gengæld krævede større opmærksomhed og ros fra hinanden. Når de blev frustrerede, rettede de demokratiske grupper overvejende deres reaktioner direkte mod kilden til frustration. På dette punkt var resultaterne i de autokratiske grupper mindre entydige. Een tendens var at producere en syndebuk internt i gruppen, noget der så godt som aldrig forekom i demokratiske grupper. En anden var at reagere aggressivt over for andre grupper, mens en tredje reaktionsform var at vende aggressionen indad og forholde sig apatisk.

Når en gruppe blev udstyret med en ny ledelsesstil, skiftede børnenes adfærd også ret hurtigt og kom til at afspejle den nye stil. Overgangene forløb på interessante måder, idet grupper der skiftede fra autokratisk til demokratisk ledelse gennemløb en fase med ekstraordinært højt aggressionsniveau. Forskerne taler om "blow-off behavior": Når låget endelig kunne lettes efter det spændingsmæssige overtryk, som var skabt under de autokratiske betingelser, slap dampen så at sige ud med forsinkelser netop i kraft af den mere rummelige atmosfære.

For Lewin at se demonstrerer denne forskning, at ledelsesstil – det være sig pædagogisk eller arbejdsmæssig ledelse - har stor indflydelse på gruppeatmosfæren, og at begge forhold påvirker medlemmernes relationer til lederen, deres indbyrdes relationer, omfanget af aggressive reaktioner og opgaveløsningens kvalitet.

3.3 Gatekeeper-rollen

Da USA i 1941 gik ind i anden verdenskrig, havde myndighederne allerede længe haft opmærksomheden rettet mod den forværrede forsyningssituation. Man fandt da på at lade Lewin lede en forsøgsrække. Udgangspunktet var et ønske om at udforske, hvorfor folk spiste det de spiste, hvordan givne madvarer endte på spisebordene, og hvilke metoder man kunne tage i brug for at ændre vanerne. Fra politisk hold ville man gerne have befolkningen til at udnytte fødeemner, der af eksperterne vurderedes som sunde og

nærende, men som ikke var almindeligt accepterede som menneskespise. Først og fremmest fokuserede man på brugen af indvolde, men mange andre madvarer indgik.⁷

I sin analyse af fødeemnernes vej fra butikkerne (og fra egne landbrug og haver) til familiernes middagsborde anvender Lewin begrebet *kanal*, defineret som en særlig region i husholdningens sociale felt. Emnerne bevæger sig trin for trin gennem kanalen, naturligvis ikke ved egen hjælp, men fordi personer tager beslutninger og handler på bestemte måder (forsøgene bekræftede, at disse personer altovervejende var kvinder). Undervejs opbevares føden kortere eller længere tid forskellige steder i kanalen, og graden af videreforarbejdning varierer. *Porten* (the gate) er det sted hvor kanalen starter, set fra husholdningens perspektiv. Passerer fødeemnet denne grænse, er det forholdsvis sandsynligt at det ender med at blive konsumeret i husholdningen.

Den der kontrollerer porten, kalder Lewin en *gatekeeper* - altså portvagt, dørvogter eller ledvogter. Blandt de mange faktorer som bestemmer fødeemnernes vej fra butik til middagsbord, er gatekeeperens individuelle lifespace med dets kognitive, motivationelle og alle mulige andre strukturer. Den kognitive dimension omfatter vedkommendes opfattelse af hvad der overhovedet kan betragtes som "mad" hhv. "mad for os". Til motivationen regner Lewin blandt meget andet personens værdisystem - er det sundheden, prisen eller smagskvaliteten, der ligger øverst i værdihierarkiet?

Begrebet gatekeeper blev altså bragt i spil i forbindelse med madvanestudierne, men der er gatekeepere overalt i samfundet: Øvrigheds personer og andre der kontrollerer regler, beslutninger, sanktioner, informationer, ressourcer, varestrømme, menneskestrømme osv. Journalister der kontrollerer mediefremmede informationer og holdninger. Ansættelsesudvalg der har afgørende indflydelse på det personale, arbejdspladserne ender med at få. Opinionsledere der er bestemmende for diskriminations- og integrationsprocesser i forhold til minoritetsgrupper. Selv hvor et område reguleres af landets love har visse individer uden for den lovgivende forsamling ekstraordinær indflydelse ved at være dem der fortolker og forvalter reglerne. Gatekeeperens værdier og holdninger er en overordentlig vigtig faktor i alle sådanne sociale processer, siger Lewin.

3.4 Beslutninger på individ- og gruppeniveau

I sin mest kendte artikel om madvaneforsøgene, "Group decision and social change" (1947), tager Lewin udgangspunkt i et piloteksperiment hvor forsøgsgrupperne sammensattes af frivillige medarbejdere fra en lokal hjemmesygepleje. Tre af de seks grupper hørte et oplysende foredrag og fik i tilgift opskrifter med hjem, så de kunne prøve at tilberede hjerter, brisler og nyrer i egne husholdninger. Andre tre grupper fik en kort introduktion, engageredes i gruppediskussioner, fik lejlighed til på stedet at forsøge

⁷ Det følgende bygger på to artikler; den ene fra 1943 er gengivet i 1951-værket som kapitel VIII side 170-187 med titlen "Psychological ecology", den anden har overskriften "Group decision and social change" (Lewin 1947).

sig med praktisk tilberedning af de pågældende madvarer og drog i øvrigt hjem med de samme opskrifter som foredragsgrupperne.

Da forsøgspersonerne mødtes næste gang, havde 32% af deltagerne fra diskussionsgrupperne forsøgt sig med indvoldsretter som de ikke tidligere havde prøvet, mens den tilsvarende andel for foredragsgrupperne kun var 3%⁸. Forsøgssopstillingen blev gentaget med mange variationer, og skønt forskellen generelt viste sig at falde mindre ud end i pilotstudiet, forsvandt den ikke: Personer der havde været involveret i en gruppediskussion, var generelt mere tilbøjelige til at indføre den nye mad end personer fra foredragsgrupperne. Resten af afsnit 3.4 koncentrerer sig om Lewins tanker vedrørende gruppeprocessens funktion i forhold til hvert enkelt medlems beslutning.

Efter førnævnte diskussioner indlagdes en fase, hvor deltagerne skulle tilkendegive, hvem der var indstillet på at prøve de nye retter, inden gruppen atter mødtes en måneds tid senere. Det er denne offentlige håndsoprækning, som for Lewin begrundes betegnelsen gruppebeslutning, mens vendingen "group carried decisions" henviser til processen i sin helhed, dvs. gruppediskussion plus offentliggørelse af beslutningen. Hvis man derimod med gruppebeslutning mener en situation, hvor gruppen har en fælles målsætning, som medlemmerne dernæst via en samlet beslutning med konsensus- eller flertalsafgørelse har forpligtet sig på, er der derimod *ikke* tale om gruppebeslutninger i madvaneforsøgene, hvilket Lewin er helt på det rene med.

Han lægger afstand til den gængse opfattelse gående ud på, at handling er et direkte resultat af motivation. Ind imellem motivation og handling skyder sig nemlig en beslutning. Først ved at tage beslutning eller "make up his mind", hvilket i Lewins terminologi kunne oversættes til "make up his field", bliver personen parat til at handle. Handlingen følger ikke nødvendigvis umiddelbart efter; til gengæld kan en beslutningsproces, som måske kun tager to sekunder, få vidtrækkende betydning for personens fremtidige dispositioner, ja for hele hans liv.

Valg og beslutning forudsætter en grad af frihed, og det har personen per definition i feltets råderum - space of free movement. Man skal tænke sig en situation, hvor der over tid er sket en vis spændingsopbygning, enten som følge af de altid pågående dynamiske forskydninger i personens lifespace, eller på grund af et udefra kommende pres. En beslutning forstået som et valg mellem alternativer er da én måde at ophæve spændingen på, og (midlertidigt) genskabe en ligevægt. Nu kan man så at sige slappe af igen i den pågældende feltregion og koncentrere sig om andre sager.

I selve beslutningsfasen har feltet høj fluiditet. Kræfterne i den relevante region kan ligesom ikke bestemme sig for at pege i en bestemt retning, f.eks. fordi flere forskellige alternativer virker lige attraktive eller lige ubehagelige. Det svarer til, at feltet befinder sig i en spændingsfuld konfliktilstand. En beslutningsproces er som sagt ensbetydende

⁸ Der er mange mulige forklaringer, også nogle som Lewin ikke kommer ind på; f.eks. kunne det - helt i overensstemmelse med hans egen opfattelse - tænkes at det praktiske engagement i madlavningen gjorde en forskel, det var jo en af de *andre* faktorer der adskilte de to sæt af forsøgsgrupper.

med bevægelse frem mod større ligevægt. Ethvert valg indebærer et "spring". I det øjeblik beslutningen tages, ændres mange valenser og kræfter i løbet af relativt kort tid. Især sker der en nedtoning af de valenser og kræfter, som knytter sig til ikke-valgte alternativer, og helheden falder på plads i et ændret leje. En beslutning er således forbundet med en omstrukturering af feltet.

Men hvad sker der når en gruppediskussion, evt. suppleret med en gruppebeslutning, skydes ind som fase i den individuelle beslutningsproces? Og hvorfor er gruppen tilsyneladende så effektiv som katalysator for ændringer? Ifølge feltteorien er personligt engagement afgørende for mange former for forandring. I relation til madvaneforsøgene bemærker Lewin da også, at graden af *deltagerinvolvering* var klart større i gruppesituationen end under overværelsen af foredrag. Her har vi altså en af de mulige forklaringer på, at gruppediskussioner og gruppebeslutninger kan virke ændringsbefordrende.

En anden faktor er *samspelet mellem individuelle og grupperelaterede normer*. Skal personer ændre madvaner, må der ske en ændring i deres opfattelse af rigtig, attraktiv eller sund hhv. forkert, anstødelig eller skadelig menneskeføde. Og eftersom den slags normer og antagelser er sociale fænomener, der påvirkes og understøttes af gruppeprocesser, må også ændringsstrategien have et socialt element, lyder argumentet. Ændringsagenter, der tror de kan påvirke folks socialt skabte vaner ved at henvende sig til dem som isolerede individer snarere end som gruppemedlemmer, er ifølge Lewin nærmest dømt til fiasko.

En tredje faktor kunne kaldes *kognitiv berigelse*. Via en gruppediskussion med flere stemmer og perspektiver er der mulighed for at nuancere og kvalificere det fælles tema. "As a rule, group discussion brings out a richer, better balanced, and more detailed picture of the situation. The atmosphere of openness which is possible in group discussion as opposed to the secrecy so characteristic of individual information giving is very important" (1948:132). Det må tilføjes, at Lewin ikke beskæftiger sig meget med gruppeprocessens bagsider, f.eks. risikoen for primitive reaktioner, forenklinger og ansvarsforflygtigelser (Bion 1961; Janis 1982).

En fjerde forklaringsfaktor er den *offentliggørelse*, som førromtalte håndsoprækning indebar. Ikke blot var denne handling resultatet af en individuel beslutning, hvor den enkelte skulle afgøre med sig selv, om hun ville tilkendegive et handleforsæt eller ej. Beslutningen blev tillige verbaliseret i andres nærværelse, så hun senere skulle stå til regnskab over for gruppen i henseende til intentionens indfrielse. Begge dele må formodes at have haft en fastfrysende effekt på den eventuelle vaneændring.

3.5 Modstand og ændringsstrategier

En af de mange Lewin-begreber, som eftertiden har taget til sig, er *modstand mod forandring*. Modstanden aktiveres typisk hos personer og grupper, når en ændringsagent søger at få dem til at gøre eller tænke anderledes ved at øge kræfterne i den ønskede

retning, altså ved at "presse på". Han vil have barnet til at gå hurtigere og skynder på det; han vil ændre vennens holdning og forsøger at overtale ham; han vil have medarbejderne til at forliges og truer med afskedigelse. Men pres avler modpres som man siger, altså modstand.

Modstandsfænomenet kan også kædes sammen med Lewins betragtninger over kvasistationær ligevægt og selvregulering - processer som kompenserer for uhensigtsmæssige forstyrrelser udefra, og som antages at finde sted både i biologiske, psykologiske og sociale systemer (1951:166). Modstand mod forandring er ofte udtryk for en selvregulerende beskyttelsesmekanisme.

Helt uanset fornuftsargumenter for og imod en given ændring kan det være en værdi i sig selv at opretholde de eksisterende struktureringer i lifespace. Ser vi f.eks. på feltbevægelser der involverer sociale normer, antager Lewin at selve dette at overholde normen er forlenet med en positiv valens. Modstand mod forandring defineres som det *ekstra* sæt af kræfter, der træder i funktion hver gang ydre begivenheder eller pres anfægter eksisterende forestillinger, vaner, normer, værdier osv. Hvor modstand inden for psykoanalysen refererer til indre barrierer mod bevidstgørelse og selvindsigt, er Lewins begreb mere neutralt; det *forudsætter* ikke fordrejning, benægtelse, fortrængning eller andre operationer på oplevelsen.

En given feltmæssig tilstand er nettoresultatet af den til enhver tid eksisterende konstellation af kræfter. Få og svage kræfters samspil kan bringe feltet i den samme tilstand som mange og stærke kræfter der holder hinanden i skak, bortset fra den væsentlige forskel, at spændingsniveauet er lavt i det ene og højt i det andet tilfælde. Disse forhold har betydning for ændringsprocesser, og for om ændringsagentens strategier er hensigtsmæssige.

Her er for egen regning et eksempel hvor en far ansues som ændringsagent: Faren henter sit barn i børnehaven og har travlt med at komme hjem. Han skynder derfor på det og skænder lidt for at få det til at gå hurtigere, dvs. han øger de kræfter der presser barnet i retning det mål (at komme hurtigt hjem) han søger at inducere i barnet. Resultatet kan meget vel blive at barnet stadig går "for" langsomt, samtidig med at spændingsniveauet i dets lifespace vokser som følge af to modsatrettede kræfter: farens pres og dets egen modstand. En alternativ strategi fra farens side ville være at undersøge, hvilke kræfter der holder barnet tilbage fra at gå hurtigere, for dernæst at mindske presset fra dem. Handler langsommeligheden om en sten i skoen, kan stenen fjernes. Er barnets overtøj for tungt og varmt, kan han tilbyde at bære det. Har barnet haft en dårlig oplevelse i børnehaven, kan han forsøge at lette presset ved omsorgsfuld samtale eller ved at transformere hjemturen til en spændende leg.

En ønsket ændring kan principielt set ofte opnås ad to diametralt modsatte veje: ikke kun ved at øge de kræfter der retter sig mod af målet, men også ved at mindske de kræfter der holder personen tilbage fra målet. "Social changes may or may not be preceded by an increase in the opposing forces. Under some conditions, however, social change can be achieved much easier if the tension is previously decreased" (1951:204). De to veje er

ikke lige hensigtsmæssige, et højt spændingsniveau fører ifølge Lewin til emotionalitet og eventuelt til aggression, hvilket hæmmer konstruktive handlinger og beslutninger. Det går som en rød tråd gennem hans skrifter, at både ændringsagenter og deres "ofre" er bedst tjent med den slags midler til målet, som mindsker snarere end øger spændingen. Jeg har foreslået betegnelsen *lavspændingsstrategi* (se f.eks. Madsen 2006b).

Madvaneforsøgene illustrerer lavspændingsstrategien. Deltagerne blev bedt om at diskutere hvilke forhindringer "husmødre som dem selv" kunne tænkes at opleve ift. at ændre konkrete vaner. Perspektivet var altså ikke personligt, men mere alment og "afpersonaliseret", hvorved man undgik at lægge direkte pres på deltagerne. Desuden sikrede man sig en grundlæggende enighed om diskussionstemaet, hvilket feltteoretisk set er ensbetydende med en aktivering af de respektive råderum. Ifølge Lewin tjente denne fremgangsmåde til at minimere modstanden mod forandring, blandt andet ved at gøre det lettere for deltagerne at forholde sig fordomsfrit til fakta, og fordi de stod frit med hensyn til selv at vælge.

Et andet stort spørgsmål i relation til forandringsprocesser vedrører tiden. Ofte viser en tilsyneladende forandring sig at være kortlivet: der mangler permanens, personer og grupper falder hurtigt tilbage på det gamle niveau. Ændringsagenten må forholde sig til dette faktum og kan så benytte Lewins mest kendte ændringsstrategi: *Unfreeze-Move-Refreeze*. Et felt kan være fastfrosset i betydningen stabilt eller rigtigt struktureret, eller det kan have en flydende, plastisk konsistens, ligesom optøet is. Det fremgik f.eks. ovenfor, at mens en beslutningsproces går for sig, er der høj fluiditet i de relevante dele af feltet, men når beslutningen så er taget, er der sket en omstrukturering som kan sammenlignes med en fastfrysning af feltstrukturen på et nyt niveau eller i en ny konstellation.

Generelt er eksistensen af mentale eller sociale vaner ensbetydende med fastfrosne tilstande⁹. Den der sætter sig for at ændre en herskende vane, må først bryde den ved at etablere en mere flydende tilstand (unfreeze). Det er i denne fase, at en bevægelse potentielt kan ske (move). På det sidste trin skal der etableres en grad af permanens ved at vanerne fastfryses på et nyt niveau (refreeze). Den trefasede ændringsmodel har fået stor betydning i eftertiden, ikke mindst inden for organisationspsykologi.

3.6 Socialpsykologen Lewin

De første skridt i retning af at give socialpsykologien navn og status blev taget i USA i 1908, hvor William McDougall og A.S. Ross uafhængigt af hinanden publicerede lærebøger med "socialpsykologi" i titlen (Allport 1954). Men det tog tid før tankerne spredte sig til Europa. Her var der ganske vist en vis interesse for massepsykologi, men socialpsykologi i den forstand vi kender området i dag, vandt først sent fodfæste på vore breddegrader. Det må have været en medvirkende årsag til at Lewin først efter "flugten til

⁹ Synspunktet svarer til en pointe, som findes langt mere udfoldet hos Berger & Luckmann 1966, nemlig at enhver vanedannelse og institutionalisering indebærer objektivisering, hvorved virkeligheden "størkner" og forandringsprocesser hæmmes pga. den indbyggede inerti.

Amerika" foldede sig ud som socialpsykolog. Det kan måske også forklare, at han hvad teoretisk stringens angår var på usikker grund, når han hævdede sig over individniveauet.

Selv identificerede han sig ikke som socialpsykolog og refererede sjældent til denne disciplin. Det blev gruppedynamikken, som for ham kom til at tegne springet til de overindividuelle niveauer. Men gruppedynamik kan meget vel defineres som et delområde af socialpsykologien. Og uanset hvad er der bred anerkendelse af Lewins rolle som stor-inspirator for moderne socialpsykologi. Men socialpsykologi i hvilken udgave? Ifølge én opfattelse handler faget om de måder, hvorpå individets oplevelser, tænkning og adfærd påvirkes af sociale faktorer. En anden tradition siger at socialpsykologiens genstand er sociale relationer og grupper. En tredje variant udnævner socialpsykologien til at være en psykologisk anvendelsesdisciplin, der med afsæt i individet beskæftiger sig med sociale og samfundsmæssige problemstillinger og problemløsninger. Lewin blev socialpsykolog i alle tre betydninger.¹⁰

Ifølge den første definition havde han altid været det, i og med at hans konceptualisering af det individuelle lifespace omfattede en social dimension: repræsentationen af de sociale omgivelser samt de socialt inducerede mål og barrierer. Det var i de to andre henseender at der skete et definitivt skift ved hans møde med USA. Næsten fra første færd fokuserede hans teoretiske og empiriske arbejder på gruppeprocesser og på løsningen af sociale problemer.

I løbet af 1940'ernes USA eksploderede socialpsykologien som empirisk forskningsområde, og heri havde Lewin sin store andel. Den tyske socialpsykolog Carl Graumann (1996) ser ikke socialpsykologien som et rent nordamerikansk fænomen, men som en ganske særlig syntese mellem det intellektuelle miljø i USA og indflydelsen fra de mange europæere, som det lykkedes nazisterne at tømme Europa for. "Although Lewin died in 1947 it was largely Lewinians who shaped social psychology in America after the Second World War and, consequently, in Europe" (ibid.:16). Og mens det behavioristiske approach hovedsageligt er amerikansk, så ligger Lewins og gestaltpsykologiens indflydelse til grund for socialpsykologiens vægtforskydning i kognitiv retning.

4. Systemikeren Lewin

Systemteoriene begyndte først at udkrystallisere sig i Lewins sidste leveår, og Lewin regnes normalt ikke med i systemikernes kreds. I det lys er det bemærkelsesværdigt, at han har formuleret sig på måder, der svarer til en systemteori, og at han helt ned i de terminologiske detaljer har foregrebet senere udviklinger.

¹⁰ Den første og den anden definition svarer til det, som senere er blevet kaldt psykologisk hhv. sociologisk socialpsykologi, se f.eks. Graumann 1996. I begge tilfælde opfattes socialpsykologien som en almenpsykologisk disciplin, hvortil der så svarer anvendtpsikologiske videreførelser. Alle tre definitioner er gangbare i dagens Danmark, hvilket selvsagt skaber lidt forvirring omkring afgrænsningen af faget.

I sin analyse af gestaltpsykologiens udvikling peger Mitchell Ash (1998) på, at det i virkeligheden var Köhler, der i 1920'erne introducerede forestillingen om det åbne system, og at von Bertalanffy (se nedenfor) anerkendte denne inspiration til udviklingen af sin generelle systemteori. Köhler var Lewins kollega i Berlin, og det er sandsynlig – om end ikke synligt i de Lewin-kilder jeg råder over – at Köhlers systemopfattelse titter frem mellem linierne i feltteorien. Parallellen gælder dog primært generel systemteori og andre dele af systemteoriernes første generationer. Disse er mere realistiske og funktionalistiske, hvor de senere udgaver bliver mere konstruktionistiske.¹¹

4.1 Del, helhed og emergens

Almindeligvis siger man, at helheden er mere end summen af delene, men det er ifølge Lewin misvisende. Helheden er ikke "mere" og slet ikke "mere værd", men den er anderledes. Både del og helhed eksisterer i egen ret, men har forskellige egenskaber og følger forskellige lovmæssigheder; en given helhed befinder sig nemlig på et andet eksistensniveau end de dele, den organiserer.¹²

Således repræsenterer individ og gruppe forskellige niveauer i et hierarki af dele og helheder. Langt nede i hierarkiet har vi ioner, atomer og molekyler. På hvert trin vi bevæger os opad frembryder en ny og anderledes helhed, organiseret omkring dele fra lavere placerede niveauer. Organiseringen, strukturen er afgørende. Lewin erindrer om, at samme type atomer kan sammensættes til forskellige molekyler med vidt forskellige egenskaber, idet egenskaberne netop afhænger af molekylstrukturen, dvs. af enkeltdeles indbyrdes konstellation. De egenskaber, som kendetegner et givet niveau og gør det forskelligt fra lavere og højere niveauer, skal udledes af de indbyrdes relationer mellem helhedens dele og ikke (kun) af delenes isolerede egenskaber. Dette at der opstår nye niveauer med nye egenskaber, som på den ene side "opsuger" de hidtidige egenskaber og på den anden side ikke kan reduceres til disse, kaldes *emergens*. I modsætning til hvad man ser inden for mange systemteorier, bruger Lewin ikke denne term, men tankegangen er præcis den samme.

Ovennævnte opfattelse begrunder, at feltteoretiske analyser begynder med situationen som helhed. Det psykologiske felt udgør den helhed, som enhver individualpsykologisk analyse må starte med, principielt set. Det er det, som udtrykkes med formlen $B=f(PE)$, og det er det Lewin henviser til, når han kalder en af sine sidste artikler "Behavior and development as a function of the total situation" (kapitel X i 1951-værket). Systemteoretikerne ville her tale om *kontekst*-afhængighed.

¹¹ Mine kilder til systemteori er hovedsageligt Rapoport 1968, Checkland 1981 og Schødt & Egelund 1992.

¹² Betragtningerne over del og helhed bygger på Lewin 1948:73+184 samt 1951:145ff+188ff. Iflg. Lewin selv var hans tanker desangående inspireret af filosofen og videnskabsteoretikeren Ernst Cassirer, som han frekventerede i studieårene.

Men hvad der er suprasystem fra én synsvinkel, er subsystem fra en anden. Systembegrebet er netop så indholdstomt, at det er alment anvendeligt. Tages konsekvensen af denne tankegang, kan man ikke stoppe analysen ved det psykologiske felts grænse. Også gruppen indgår f.eks. i den totale situation, ja den totale situation består af lag på lag af stadigt større grupperinger og kontekster, helt op til samfundsniveauet og videre endnu. At "begynde med situationen som helhed" må ret beset være et umuligt forehavende; princippet indebærer at enhver analyse er ufuldstændig.

4.2 Interdependens, samtidighed og cirkularitet

Ser vi på det individualpsykologiske systemniveau som Lewin skiftevis kalder psykologisk felt og lifespace, er det i den øjeblikkelige konstellation af kræfter man skal søge svaret på det næste øjeblikks bevægelse. Den mindste ændring i det mindste hjørne af feltet har principielt set konsekvenser for resten af systemet, og enhver bevægelse vil dernæst afstedkomme forskydninger i hele lifespace, store eller små. Gensidig afhængighed er en grundlæggende egenskab ved feltet, men interdependensen er tillige en variabel; den veksler fra person til person og fra situation til situation. Samme forståelse ligger bag Lewins gestaltbegreb, og her bruger han tilmed systemtermen: "Gestalt: A system whose parts are dynamically connected in such a way that a change in one part results in a change in all other parts" (1936:218). Der kan dog meget vel ske ændringer og omstruktureringer i en delregion af feltet, uden at det medfører de store konsekvenser for andre regioner; systemisk formuleret svarer sådanne regioner til delsystemer med relativt stærke grænser i forhold til andre delsystemer og lav permeabilitet, hvilket også vil sige svagere indbyrdes interdependens.

Interdependensprincippet er nært forbundet med et andet karakteristikum ved feltet: samtidighedsprincippet. "We shall here strongly defend the thesis that neither past nor future psychological facts but only the present situation can influence present events" (1936:34; se også 1951:45ff). Ifølge Lewin kan der kun skabes bevægelse mellem dele, som er til stede samtidig. For så vidt fortiden øver indflydelse på personen, må det ske ved at denne fortid er repræsenteret her og nu i feltet, f.eks. som oplagret erfaring, hukommelse, erindring, traume osv. Tilsvarende bringes fremtiden ind i personens her-og-nu via forventninger, ønsker, intentioner, håb og mål.

Ifølge Lewin havde datidens psykologi en alt for snæver opfattelse af kausalitet. Han fandt det forenklet og i nogen grad forfejlet kun at tage historiske og teleologiske forklaringstyper i anvendelse. De historiske forklaringer henviser til fortiden, de teleologiske til fremtiden (telos er græsk for mål), men alle psykologiske årsagsprocesser sker rent faktisk i nu'et, hævder han som sagt. Samtidighedsprincippet ophæver modsætningen mellem historiske og teleologiske forklaringer ved at pege på en tredje mulighed, en syntese. Tankegangen er interessant, al den stund det ofte betragtes som en selvfølgelighed, at enhver årsag må ligge forud for sin virkning. En sådan opfattelse af forholdet mellem årsag og virkning kaldes *lineær kausalitet*. Lewins samtidighedsprincip parret med interdependensprincippet svarer til *cirkulær kausalitet*, en term han enkelte gange selv anvender som f.eks. her: "Any kind of group action or individual action, even

including that of the insane, is regulated by circular causal processes" (1951:199). I cirkulære processer kan man ikke entydigt udpege årsag hhv. virkning; der er tale om en gensidig vekselvirkning. Samme begrebsbrug og argumentation finder man inden for systemiske teorier.

Mens den lineære kausalitet forudsætter tiden som dimension, er der "ingen datoer" for den cirkulære kausalitet (1936:31), her råder netop samtidigheden. Men tiden er jo da en uomgængelig realitet, også i årsagsforløb? Jo, Lewin anskuer kausalitetsprocesser som årsags-kæder, dvs. et uendeligt antal cirkulære processer, én for hvert "nu". Kun sådan forstået kan man hævde, at fortiden øver dynamisk indflydelse på nutiden, hævder han og tilføjer, at dette faktum ikke er blevet taget tilstrækkeligt alvorligt inden for psykologien.

Når Lewin taler om kausalitet, inkluderer han målrettede, intentionelle handlinger. For ham er motivation en uadskillelig del af de dynamiske processer i feltet. Feltteorien er da også en ægte motivationsteori i den brede udlægning af disciplinen, hvor motivation defineres som enhver "bevægende årsag", og hvor motivationstermen ses som et samlebegreb for forklaringer på, hvad der forårsager individers psykiske og kropslige aktivitet (Katzenelson 1999).

4.3 Homeostase og selvregulation

Det Lewin kalder kvasistationære ligevægtstilstande, svarer til systemteoriernes homeostasebegreb (evt. morforstase). At en ligevægtstilstand er "kvasistationær" indebærer, at den kan forskydes, f.eks. via en omstrukturering af feltet således som det sker i lærings- og beslutningsprocesser. Den tilsvarende proces kalder systemfolkene for *kalibrering*. Enkelte steder kæder Lewin ligevægtsprincippet sammen med selvregulation, forstået som en egenskab ved biologiske, psykologiske og sociale systemer; i afsnit 3 så vi, at dette princip var medvirkende årsag til modstand mod forandring. Også forestillingen om selvregulerende systemer er typisk for systemteoriene.

4.4 Grænser og realitetsstatus

Det psykologiske felt har to slags grænser, dels de indre barrierer, dels grænsen til den fysiske og sociale omverden. Det er sidstnævnte, vi nu skal have fat i. For enkeltheds skyld, og fordi Lewin er mere tvetydig når det gælder den sociale omverden, skriver jeg primært om grænsen til den fysiske omverden.

Ifølge feltteorien er lifespace en slags spejling af de objektivt fysiske fakta, om end aldrig noget der kommer i nærheden af en identisk afbildning. En vigtig del af al udvikling og læring handler om at raffinere korrespondensen mellem indre og ydre strukturer. Lewin skelner mellem psykologiske og fysiske love og pointerer, at (individual)psykologien må defineres som den videnskab der beskæftiger sig med psykologiske lovmæssigheder, altså med alt det der foregår internt i lifespace. Dét er psykologiens genstandsområde, og hvert

eneste lifespace er en verden for sig: "Psychology has to design a separate space to each single individual and his own environment. Each such space corresponds to the totality of a psychobiological world. From the point of view of theory of science it is equivalent to the whole physical world" (1936:75).

Den ene slags verden er ikke mere real end den anden. Men hvad vil det da sige at et fænomen "eksisterer" og har bestemte egenskaber? Nok er der bred enighed om, at kun det reale kan og bør gøres til genstand for videnskabelig undersøgelse. Det striden står om, er hvad der kan tilskrives fuldgældig eksistens. Videnskabelige fremskridt sker bl.a. gennem ændringer i den realitetsstatus, man "på bjerget" tilskriver givne størrelser. Mange fænomener, som nu om dage er blevet helt selvfølgelige emner for psykologien, forekom samtiden at være for u håndgribelige til at kunne oversættes til videnskabelige constructs. Man udviklede derfor spilleregler, der forviste dem fra videnskabens domæne, skønt enhver forsker i sit personlige liv måtte forholde sig til dem. I starten af sin karriere kæmpede Lewin for at videnskabeliggøre begreber som følelse og vilje, senere gjaldt det over-individuelle begreber som lederskab og gruppeatmosfære. Lewin udfordrede de gængse grænser, og det blev en af hans missioner at gøre stadig flere livsområder tilgængelige for videnskabelig undersøgelse. Et argument for disse udvidelser bestod i at nuancere forholdet mellem del og helhed. Det ser man i følgende citat, der også er et defensorat for at tilskrive gruppen "full reality". Formuleringerne understreger tillige førnævnte emergens-tankegang.

"Logically, there is no reason to distinguish between the reality of a molecule, an atom, or an ion, or more generally between the reality of a whole or its parts. There is no more magic behind the fact that groups have properties of their own, which are different from the properties of their subgroups or their individual members, than behind the fact that molecules have properties which are different from the properties of the atoms or ions of which they are composed. In the social as in the physical field the structural properties of a dynamic whole are different from the structural properties of subparts" (Lewin 1951:191-192).

Grænsen mellem feltet og de objektive omgivelser markerer således et skift i eksistensform og derfor et skift fra ét sæt af lovmæssigheder til et andet. Men det er også det sted hvor individet foretager *udvekslinger* med sin omverden. Hen over grænsen påvirkes vedkommende af omgivelserne, og han påvirker selv sine omgivelser. Lifespace er dermed et *åbent system* (1936:68).

Igen er parallellen til den systemiske tankegang slående, især til General Systems Theory (GST) hvor et åbent system defineres som et system, hvis grænse til omgivelserne tillader udveksling af materiale, information og/eller energi. Biologen Ludwig von Bertalanffy krediteres for omkring 1940 at have formuleret den såkaldt generelle systemteori og herunder begrebet om åbne systemer. Tankegangen fik hurtigt indflydelse på dele af social- og organisationspsykologien, bl.a. via Tavistock-miljøet.

5. Afsluttende bemærkninger

Store dele af psykologien har Lewinske begreber og tankegange med sig i bagagen, dog ofte uden at vide af det. Den faglige arv, der var indlysende for foregående generationer, er blevet tiltagende utydelig. I den grad Lewin stadig figurerer som afsnit i lærebøgerne, gives der forenkledede fremstillinger af feltteorien hhv. gruppedynamikken, og kun sjældent gøres der forsøg på at udrede sammenhængene mellem de individualpsykologiske og socialpsykologiske dele af livsværket. En af årsagerne kan være, at Lewins produktion er mangfoldig og svær at sætte på enkel form. Hans tanker udvikledes over en lang årrække og var ikke altid indbyrdes konsistente.

Det er noget af det, jeg har søgt at råde bod på.

Lewins betydning som brobygger mellem teori og praksis er legendarisk. Livet igennem bestræbte han sig endvidere på at udvide de gængse grænser for, hvad der kunne undersøges videnskabeligt-psykologisk. Han insisterede på psykologien som selvstændig videnskab, samtidig med at han havde tætte forbindelser til andre videnskaber, og langt uden for psykologien vakte hans tanker interesse. Han gav sofistikerede bud på nogle af de store spørgsmål, f.eks. hvordan man kan begrebsliggøre forholdet mellem personen og dennes omgivelser og hvordan man kan forstå komplekse forandringsprocesser. Han bidrog til den pædagogiske psykologi og ikke mindst til voksenpædagogikken, og der går stærke forbindelseslinier fra Lewin til organisationspsykologien og konsulentprofessionens teori og metode. Han ønskede sig brændende en bedre verden og ville have videnskaben til at tjene dette formål, samtidig med at livet med praktiske og sociale problemstillinger skulle udfordre teoriudviklingen. Og han er efter manges mening den person, der til dato har haft størst gennemslagskraft i moderne socialpsykologi, herunder gruppedynamik, ikke kun direkte men i høj grad også indirekte via sine mange elever.

Referencer

Allport, G.W. (1954). The historical background of modern social psychology. Pp. 1-80 i: Lindzey, G. (ed). *Handbook of Social Psychology, vol. I*. Reading, Mass.: Addison-Wesley Publ. Company.

Ash, M.G. (1998). *Gestalt Psychology in German Culture 1890-1967. Holism and the Quest for Objectivity*. Cambridge: Cambridge University Press (orig. 1995).

Berger, P. & Luckmann, Th. (1966). *The Social Construction of Reality*. New York: Doubleday (Dansk oversættelse: *Den samfundsskabte virkelighed*, København: Lindhardt & Ringhof, 1999).

Bion, W. (1961). *Experiences in Groups*. London: Tavistock Publications. (Dansk oversættelse: *Erfaringer i grupper*. København: Reitzel, 1993).

Cartwright, D. & Zander, A. (eds) (1953). *Group Dynamics. Research and Theory*. New York: Harper & Row.

Checkland, P. (1981). *Systems Thinking, Systems Practice*. New York: Wiley.

- Graumann, C.F. (1996). Introduction to the history of social psychology. Pp. 3-23 i: Hewstone, M., Stroebe, W. & Stephenson, G.M. (eds). *Introduction to Social Psychology. A European Perspective*. 2nd ed. Oxford: Blackwell, .
- Janis, I.L. (1982). *Groupthink. sec.ed.* Boston: Houghton Mifflin.
- Katzenelson, B. (1999). Motivation. Pp. 464-466 i: *Den store danske Encyklopædi*, 13.
- Lewin, K. (1935). *A Dynamic Theory of Personality. Selected Papers*. New York: McGraw-Hill.
- Lewin, K. (1936). *Principles of Topological Psychology*. New York: McGraw-Hill.
- Lewin, K. (1947). Group decision and social change. Pp. 197-219 i: Maccoby, E.E., Newcomb, T.M. & Hartley, E.L. (eds) (1958). *Readings in Social Psychology*, 3rd ed. New York: Henry Holt, 1958.
- Lewin, K. (1948). *Resolving Social Conflicts: Selected Papers on Group Dynamics* (posthumt redigeret af Gertrud Weiss Lewin). New York: Harper & Brothers.
- Lewin, K. (1951). *Field Theory in Social Science. Selected Theoretical Papers* (posthumt redigeret af Dorwin Cartwright). Chicago: The University of Chicago Press.
- Lewin, K., Lippitt, R. & White, R. (1939). Patterns of aggressive behavior in experimentally created "social climates". *Journal of Social Psychology*, vol. 10, 271-299.
- Madsen, B. (2001). Organisation og værdier i voksenpædagogikken - med inspiration fra Lewin. *Nordisk Pædagogik*, vol.21, 251-262.
- Madsen, B. (2006a). Demokrati i Lewin-traditionens teori og praksis. *Psyke & Logos* nr. 1, 216-239.
- Madsen, B. (2006b). *Forståelsesorienteret konsultation perspektiveret gennem Kurt Lewins feltteori*. Upubliceret arbejdsrapport (en videreudvikling af *Dialogisk genbrug af Lewin: Konsultativ praksis spejlet i Kurt Lewins teori og forskning*, som kan downloades fra www.psy.au.dk/cfs).
- Madsen, B. (2007). Det sociale system som mental dobbelttilstand – med afsæt i Bions gruppedynamik. Kapitel til antologi med arbejdstitlen *Interpersonel organisationskommunikation*, som udgives på Aalborg Universitetsforlag 2007/08.
- Marrow, A.J. (1969). *The Practical Theorist. The Life and Work of Kurt Lewin*. New York: Basic Books.
- Rapoport, A. (1968). General systems theory. Pp. 452-458 i Sills, D.L. (ed). *International Encyclopedia of the Social Sciences*, vol 15. New York: MacMillan & Free Press.
- Schødt, B. & Egeland, T.A. (1992). *Fra systemteori til familierapi*. København: Paludan (orig. norsk udgave 1989).